
PROF. DR. REŞAT ÖNGÖREN* İLE SÖYLEŞİ

Mevlânâ'nın dinî kimliği ile alakalı neler söylersiniz. Sizce o bir Müslüman mı yoksa dinler üstü bir hümanist mi?

Öncelikle şunu belirtelim ki, Mevlânâ'daki dinî-tasavvufî düşüncenin temel kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. "Canım tenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım..." (*Rubâîler*, [nşr. Şefik Can], II, beyit no: 1311) diyerek bunu açıkça dile getirmektedir. Farklı inançlara karşı geniş hoşgörüsü ve "Gel gel ne olursan ol yine gel. İster kâfir, ister Mecûsî, ister putperest olsan da gel..." (*Rubâîler*, [nşr. Şefik Can], I, beyit no: 83) çağrısı sebebiyle onu dinler üstü bir hümanist saymak gerçeğin ifadesi değildir. Aksine o "Pergel gibiyim. Bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum" demekle bir Müslüman olarak insanlığı kucaklayabildiğini haykırmaktadır. Yani onun bütün dinleri ve inançları dolaşırken bağlı bulunduğu bir sâbitesi vardır; o da İslâm'dır.

Müslüman bir sûfî olan Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Mevlânâ, sultânü'l-ulemâ diye bilinen ve aynı zamanda mutasavvıf olan babası Bahaeddin Veled'den hem medrese ilimlerini tahsil etmiş, hem de tasavvuf eğitimi almıştır. Babasının vefatından sonra medrese ilimlerini Halep ve Şam'da, tasavvuf eğitimini de babasının halifesi Seyyid Muhakkık-ı Tirmizî'nin yanında Anadolu'da tamamlamıştır. Bahaeddin Veled'in önde gelen Sünnî tarikatlardan Kübreviyye'nin kurucusu Necmeddin Kübrâ'nın halifelerinden olduğu kaydedildiği gibi, tasavvuf anlayışı ilâhî aşk ve cezbeye dayalı Ahmed el-Gazzâlî'den gelen tarikat silsilesinden hilâfet aldığı da belirtilmektedir. Mevlânâ'nın Halep'te başta Hallâviyye Medresesi olmak üzere daha başka birkaç medresede ders aldığı hocası Kemâleddin İbnü'l-Adîm Kur'an, hadis, fıkıh, tarih, edebiyat, hat ve inşâ sahasında zamanın meşhur âlimlerinden biri olarak bilinmektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın Şam'da bulunduğu sırada Muhyiddin

* Prof. Dr. Reşat Öngören, İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

İbnü'l-Arabî, Sa' deddin-i Hammûye, Osmân-ı Rûmî, Evhadüddin-i Kirmânî ve Sadreddin-i Konevî gibi âlim sûfilerle uzun müddet sohbetler ettiği de bilinir. Dolayısıyla onun hem medrese eğitimi hem de tasavvuf eğitimi açısından Ehl-i sünnet çizgisinde yetiştiğini belirtmek gerekmektedir.

Şîi olduğuna dair iddialara ne dersiniz?

İranlı Hidâyet Han'ın 1863 senesinde Tahran'da bastırıldığı *Dîvan'* da (*Dîvân-ı Şemsü'l-hakâik*; bu eser ayrıca Midhat Bahârî Beytur tarafından *Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Şiirler*, [Ankara 1965] adıyla Türkçe'ye çevrilerek üç cilt halinde yayımlanmıştır) ve 1884'te Hindistan'da bastırılan *Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî'* de bulunan bazı şiirler dolayısıyla Mevlânâ'nın gulât-ı şâadan olduğunu ileri sürerler olmuşsa da, Bediuzzaman Fûrûzanfer'in matbu ve yazma bütün divanlarını inceleyip Mevlânâ'ya ait olmayan şiirleri ayıklayarak yedi cilt halinde neşrettiği *Dîvan'* da bu şiirlerin yer almadığı görülmektedir. Onun Ehl-i sünnet çizgisinde bir mutasavvıf olduğu gerek hocaları, gerek eserleri ve gerekse yaşantısıyla apaçık ortadadır. Asırlar boyu etkisi devam eden en yaygın eseri *Mesnevî* için Kur'an'ın gizli manalarını ortaya çıkarıcı (keşşâfü'l-Kur'an) bir niteliğe sahip olduğunu bizzat Mevlânâ vurgulamaktadır. İçerdiği hikayelerin bir açıdan muhtevasını yansıtan yaklaşık 950 başlığın elli küsurunu ayetlerin, elli üçünü hadislerin oluşturması bu hikayelerin naslarla temellendirildiğinin bir kanıtı olarak görülmelidir.

Şems'le ilişkileri hakkındaki görüşünüz nedir. Şems onu bu kadar derinden nasıl etkileyebilmiştir?

Bilindiği gibi Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile karşılaşması onun hayatında bir dönüm noktası oluşturmuştur. Nitekim ilâhî aşk ve vecdi terennüm eden asıl Mevlânâ bu dönemde doğmuş, dünya şiirinin zirvelerinden *Dîvân-ı Kebîr'*deki şiirlerin büyük bir kısmını bu devirde söylemiş, *Dîvân-ı Kebîr'*in tamamlanmasının ardından gelen sükun döneminde bunu İslâm kültürünün en yaygın ve en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevî* takip etmiştir. Dönemin pîrleri tarafından "Tebrizli Kâmil" olarak isimlendirilen ve bir çok yer dolaştığı için "Şems-i Perende" (uçan Şems) diye anılan Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ'yı nasıl bu kadar derinden etkilediği hususu, kanaatime göre Konya'da ilk karşılaştıkları sırada aralarında cereyan eden olayın kaynaklarda aktarılan değişik versiyonları içinde gizlidir. Ferîdûn-i Sipehsâlâr'ın kaydına göre (*Risâle-i Sipehsâlâr* [neşr.: Saîd-i Nefîsî], Tahran 1325, ss. 126-127) Şemseddin-i Tebrîzî bir gece gelip Konya'da Prinççiler hanına yerleşti. Sabahleyin hanın önündeki se-dirde otururken oradan geçmekte olan Mevlânâ ile göz göze geldiler. İlk

mânevî etki bu şekilde oldu ve Mevlânâ hemen karşısında bulunan bir sedire oturdu. Uzun müddet hiç konuşmadan birbirlerine baktılar. Ardından Şems söze başlayarak Bâyezid-i Bistamî Hz. Peygamber'in kavunu nasıl yediğini bilmediği için ona bağlılığı sebebiyle ömrü boyunca hiç kavun yemediği halde, "Kendimi tesbih ederim, şânım ne yücedir", "Cübbemin içinde Allah'tan başka kimse yok" gibi sözler ettiğini, Hz. Muhammed'in ise "Bazan gönlüm bulanır da, o yüzden ben Allah'a her gün yetmiş defa istiğfar ederim" dediğini söyledi ve bunları nasıl yorumlamak gerektiğini sordu. Mevlânâ da cevap olarak Bâyezid'in kâmil velilerden olmakla birlikte, çıktığı tevhid makamının yüceliği kendisine gösterilince bunu yukarıdaki sözlerle ifade etmeye çalıştığını, Hz. Muhammed'in ise her gün yetmiş makam geçtiğini, ulaştığı makamın yüceliği yanında bir önceki makamın küçüklüğünü görünce, daha önce o kadarla niçin kanaat ettim diye istiğfar ettiğini söyledi. Bu cevabı çok beğenen Şems-i Tebrîzî ayağa kalktı ve Mevlânâ ile kucaklaştılar

Ahmed Eflâkî'ye göre ise (*Menâkıbü'l-ârifin* [nşr. Tahsin Yazıcı], Ankara 1959, c. I, ss. 86-87; c. II, ss. 618-620) Şems-i Tebrîzî Konya'ya geldiğinde Şekerciler hanına yerleşti. Mevlânâ, ders verdiği dört önemli medreseden biri olan Pamukçular Medresesi'nden talebeleriyle birlikte çıkıp katırı üzerinde giderken ansızın Şems önüne çıkıp katırın gemini tuttu ve "Ey dünya ve mânâ nakitlerinin sarrafı, Muhammed Hazretleri mi büyüktü yoksa Bayezid-i Bistâmî mi?" diye sordu. Mevlânâ "Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velilerin başıdır" diye cevap verince, Şems "Peki ama o, 'Seni tesbih ederim Allah'ım, biz seni lâyıkiyle bilemedik' diye buyurduğu halde Bâyezid 'Benim şanım ne yücedir. Ben sultanların sultanıyım' diyor" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ "Bayezid'in susuzluğu az olduğu için bir yudum suyla kandı; idrak bardağı hemen doluverdi Oysa Hz. Muhammed'in susuzluğu arttıkça artıyordu. Onun göğsü Allah tarafından açılmıştı (el-İnşirah 94/1). Sürekli susuzluğunu dile getiriyor, her gün Allah'a daha çok yakın olmak istiyordu" dedi. Şems bu cevabı duyunca kendinden geçti. Bir müddet sonra birlikte yaya olarak medreseye gittiler

Olayı Eflâkî'nin kaydettiği gibi anlatan *Nefehâtü'l-üns* müellifi Molla Câmî ayrıca şöyle bir rivayeti de kaydeder: Mevlânâ havuz başında kitaplarını açmış çalışırken Şems gelerek "Bunlar nedir" diye sordu. Mevlânâ "Bunlar kıl ü kâldir" diye cevap verince "Senin bunlarla ne işin var?" diyerek kitapları havuza attı. Ardından Mevlânâ'nın tepkisi üzerine onları tekrar topladı. Suyun kitaplara zarar vermediğini gören Mevlânâ, "Bu nasıl sırdır?" diye sordu. Şems ise "Bu zevktir, haldir, senin ise bundan haberin yoktur" dedi (Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* [neşr. Mehdî Tevhîdî Pûr], Tahran 1337

hş., ss. 465-467).

Devletşah'ın *Tezkire*'sinde Şems'in sorusu "Mücadele, riyazet, ilim tahsili ve tekrarından maksat nedir?" şeklindedir. Mevlânâ buna "Sünnet ve şeriat edeplerini bilmektir" diye cevap verince, Şems "Bunların hepsi zâhire müteallıktır" demiş, Mevlânâ'nın "Bunun üstünde daha ne vardır?" şeklindeki mukabelesine de, "İlim odur ki insanı mâluma ulaştırır" diyerek Senâî'nin "Cehâlet, seni senden almayan bir ilimden daha kıymetlidir" anlamına gelen beytini okumuştur. Mevlânâ bundan çok etkilendi ve bu olaydan sonra sürekli Şems ile birlikte olarak kitap mütâlaa etmekten ve ders okutmaktan vazgeçti (*Tezkiretü'ş-şuarâ* [neşr. E. G. Browne], ss. 196-197).

Ahmed Eflâkî'nin çağdaşı Muhyiddin Abdülkadir ise karşılaşmanın Mevlânâ'nın evinde gerçekleştiğini belirtir. Mevlânâ öğrencileriyle birlikte kitapların arasında oturmuş bir meseleyi müzakere ederken Şems içeriye girer ve yanlarına oturur. Bir müddet sonra kitapları işaret ederek Mevlânâ'ya "Bunlar nedir?" diye sorar. O da "Sen bunları bilmezsin" diye cevap verir. Ardından kitapların arasında bir ateş belirir. Mevlânâ telaşlanarak "Bu ne haldir?" deyince Şems, "Sen de bunu bilmezsin" diyerek çıkıp gider (*el-Cevâhiru'l-mudiyye* [neşr. Abdülfettâh M. el-Hulv], Kahire 1393/1973, c. III, s. 345).

Kaynakların değişik şekillerde kaydettiği yukarıdaki buluşma olayında "Hz. Muhammed (a.s.)-Bâyezid-i Bistâmî karşılaştırması" ve "kitaplarla meşgul olma" şeklinde iki temel husus öne çıkmaktadır. Birincisinde Sems-i Tebrîzî'nin, Allah'a yaklaşımda katedilmesi gereken daha pek çok mertebenin olduğunu ihsas ettirmek ve verdiği cevapla Mevlânâ'nın buna müsait olup olmadığını ölçmek, ikincisinde ise kitapların mânevî yolda zamanla perde haline gelebileceği tehlikesine işaret etmek olduğu anlaşılmaktadır. Vurgulanan bu iki husus Mevlânâ'yı derinden etkilemiştir denilebilir.

Burada şu da hatırlanmalıdır: Mevlânâ babasının vefatından sonra yanında dokuz yıl tasavvufî eğitimini sürdürdüğü şeyhi Seyyid Burhâneddin vefat edince beş yıl tek başına kalmış, Allah'a yönelip yanıp yakılmış, riyazetlerle hayatını sürdürmüştü. Her ne kadar bu arada irşad faaliyetinden geri durmayı halka vaaz vermeyi, çoğu ulema ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürmüştü de, yine de manevî arayışı durmamıştı. İşte böyle bir ortamda karşısına çıkan Şems-i Tebrîzî, onun içindeki yangını fark etmiş, içinde gizli bulunan cevheri; ilâhî aşkı ortaya çıkarmayı başarmıştır.

Şems ile buluştuktan sonra mürid eğitimi, medrese dersleri, vaaz ve sohbet gibi dini hizmetleri bırakmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Belirttiğiniz gibi Mevlânâ Şems'le buluştuktan sonra, yapmakta olduğu

bütün hizmetleri bırakmış, zamanını tamamen Şems'le geçirmeye başlamıştı. O yüzden medresedeki talebeleri, tekkedeki müridleri ve camide vaazını takip eden halk bir anda Mevlânâ'dan mahrum kalmanın şaşkınlığı içine düşmüş, bu duruma sebep olduğu için Şems'e düşman olmuşlardı. Oysa, öyle anlaşılıyor ki, Mevlânâ bu süreçte sınırlı sayıda insanı irşad etmekten uzaklaşmış gibi görünse de, aynı süreçte milyonlarca insanı asırlar boyu irşad etmenin kıvamı ve birikimini elde etmiştir. Nitekim yüzyıllar boyu devam eden düşüncesi, bu süreçten sonra kaleme aldığı eserleri *Dîvân-ı Kebîr* ve *Mesnevî* vasıtasıyla günümüze kadar gelebilmiştir.

Mevlânâ'nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Mevlevîler inanç ve uygulama bakımından iki ayrı kol halinde gelişmiştir. Biri Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile birlikte oluşan zühd esasına dayalı ve şeriat kurallarına riayet edilen Veled Kolu, diğeri ise Kalenderiler gibi şeriat çizgisini takip etmeyip şarap ve esrarın serbest olduğu, bıyıkların uzatıldığı ya da çâr-darb denilen saç, sakal, bıyık ve kaşların tamamen tıraş edildiği bâtinî karaktere sâhip Şems Kolu. Kendilerini Şems-i Tebrîzî'ye bağlı olarak kabul eden bu ikinci grubu XVI. yüzyıl müelliflerinden Vâhidî *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* isimli eserinde sakal, bıyık ve kaşları tıraş edilmiş, içtikleri şarabın etkisiyle sarhoş dolaşan, ayyaş ve çapkın bir güruh olarak tavsif etmekte ve Mevlevîler'den ayrı tutmaktadır. Mevlevîler'i ise başlarında terksiz birer yekta külâh, külâhın ortasında yeşil elif çekilmiş, külâhları üzerinde birer Şemsî dülbent, kafalarında tâ kemere kadar sarkıtılmış birer taylesan (sarık), cübbe ve kaftanlarıyla birlikte boyunlarında kaftanlarının eteğine kadar uzanan birer yün kumaş (kaşkol), gözleri sürmeli, şeriata uygun şekilde bıyıklar kırılmış, sakallar uzatılmış, tarikat âdâbından olarak ney çalıp semâ eden bir grup olarak tavsif etmektedir (vr. 80b-90b).

Görüldüğü gibi Mevlânâ'nın çizgisi esas Veled kolu devam etmiş, bu koldan ayrılanlar ise kendilerine Şems-i Tebrîzî'yi pîr olarak seçmişlerdir. Oysa yukarıda da işaret edildiği gibi, Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan Şems-i Tebrîzî'dir ve Şems, onun yolunda olduklarını söyleyen Şemsiler'in iddia ettiği niteliklerden tamamen uzak bir şahsiyettir.

Burada Mevlânâ'nın görüşlerinin devam ettirilmesi ve yaygınlaşmasıyla ilgili bir başka noktaya da işaret etmek gerekir. Öncelikle belirtilmesi gereken şudur: Osmanlı üst düzey yöneticilerinin Mevlânâ'ya olan ilgisi onun görüşlerinin halk arasında yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Mevlânâ'nın görüşlerinin toplumun hemen her kesiminde ma'kes bulmasında,

çeşitli tarikatlara mensup sûfilerin gayretlerinin ciddi katkıları olmuştur. Zira kaynakların ifadesine göre Mevlevilerle birlikte bir çok tarikat mensubunun tekkelerinde ve camilerde yaptıkları vaaz ve sohbetlerinin temel kaynaklarından birini Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si oluşturmakta, bu sohbetler, özellikle cami ve mescidlerde geniş halk kitlesi tarafından takip edilmekteydi. *Mesnevî*'nin bu şekilde okunması, okutulması, mutasavvıf-âlimler tarafından şerh ve tercüme edilmesi, her kesimden insana yapılan dinî-tasavvufi sohbetlere ilham kaynağı olması, Mevlânâ'yı Osmanlı toplumunun en etkili şahsiyetlerinden biri konumuna getirmiş ve günümüze ulaşmasını da sağlamıştır. Anılan sohbet ve vaazlara paralel olarak XV. yüzyılda başlayan *Mesnevî*'nin kısmî tercüme ve şerhleri sonraki asırlarda da sürdürülmüş, XVI. yüzyıldan itibaren de eserin tamamının tercüme ve şerhleri yapılmaya başlanmıştır. Özellikle mutasavvıf-âlimler tarafından sürdürülen bu tercüme ve şerh faaliyetleri de Mevlânâ'nın görüşlerinin ilmiye mensupları arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Mevlânâ'nın dinî-tasavvufî görüşlerinin Kur'an ve Sünnet kaynaklı olduğunu belirttiniz. Onun tevhid, iman, küfür, irade, akıl, aşk vb. temel görüşlerinden kısaca bahsedebilir misiniz?

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir çok sufi gibi Mevlânâ'ya göre de, her ne kadar görünüşte ayrılık olsa da varlıkta birlik esastır. Yine ona göre iman-küfür, hayır-şer gibi ayrımlar biz kullar açısından değildir. Allah'a nisbetle ise hepsi birdir. Kötülük iyilikten ayrılmaz. Kötülük olmadan kötülüğü terk etmek imkansızdır. Yine küfür olmadan da din olmaz, çünkü din küfrü bırakmaktır. Bunların yaratanları da birdir. Ona göre ikilikten kurtulmak; yani gerçek tevhid kulun kendi varlığından soyulmasıyla gerçekleşir. Birlik, ittihad ya da hulül değil, kulun kendi varlığından geçmesidir. Allah'ın yanında iki "Ben" söz konusu olamaz. Bu konu ile ilgili "Sen 'Ben' diyorsun. O da 'Ben' diyor. Ya sen öl, ya da O ölsün ki, bu ikilik kalmayın. O'nun ölmesi imkansız olduğuna göre, ölmek sana düşüyor" demekte ve tasavvufun hedefi olan, "ölmeden önce ölme" esprisine vurgu yapmaktadır.

Mevlânâ'ya göre kul gerçek manada irade hürriyetine de benliğinden sıyrılmakla kavuşmaktadır. Çünkü ferdiyetten kurtulup mutlak varlığa kavuşan kimsenin iradesi, tıpkı varlığı gibi Allah'ta erimiştir. Onun irade ve ihtiyarı Allah'ın irade ve ihtiyarıdır. Bu mertebeye kul cebirden de ihtiyardan da söz edebilir. Ancak ona göre ferdiyetinden kurtulmadan yaptıklarını Allah'a isnat etmek yalancılıktır. Bu noktada o Cebriyye'yi de Mutezileyi de tenkid ederek Ehl-i sünnet görüşünü savunur.

Mevlânâ insanın mânevî yolculuğunda sürekli ilâhî aşkın gerekliliğine

vurgu yapmıştır. Ona göre dünyevî işlerde yararlı olan akıl, mahiyeti icabı ilahî hakikatlere ulaşmada ve hakka vuslatta ayak bağı olabileceği için yetersizdir. Aşkın kaynağı “Allah onları sever onlar da Allah’ı sever” ayetinde belirtildiği gibi ilâhîdir. O yüzden Mevlânâ yalnız akla önem verdikleri için filozofları noksan görür; kıyas ve istidlâlin insanı hatalara düşüreceğini belirtir.

Mevlânâ’nın evrime ve tenâsühe inandığı ve Darwin’in habercisi olduğu şeklindeki iddialara ne dersiniz?

Evet, insanın yaratılışıyla ilgili yaptığı açıklamalarından dolayı Mevlânâ’yı evrimci, Darwin nazariyesinin ilk habercisi ve tenâsühü savunan bir kimse olarak takdim edenler olmuştur. Onun insanla ilgili “O göklerden unsurlara, unsurlardan cansızlara, nebatlara ve canlılara geçmiş, nihayet baba ve anası onun dağılmış olan maddesini mevâlid aleminden toplamıştır. İnsan mevalid aleminde önce unsurlarda, unsurlardan önce göklerde, göklerden önce de Allah sıfatındaydı. Sıfat ise Zatın aynıdır. İnsan suretine gelip bu alemde olgunluğa erişenler, bu suretten çıkınca suretsizlik alemine varacaklar, mutlak varlığa kavuşacaklardır,” şeklindeki açıklamaları ve yine “Cansızdım bu suretten ölüp kurtuldum, yetişip gelişen bir varlık haline geldim, nebat oldum. Nebattan öldüm hayvan suretinde görüldüm. Hayvanlıktan da öldüm insan oldum. Artık ölüp yok olmaktan ne diye korkayım? Bir hamle daha edeyim de insanken öleyim melekler alemine geçip kol kanat açayım. Melek olduktan sonra da ırmağa atlamak, melek sıfatını terk etmek gerek” şeklindeki ifâdeleri evrimi değil sufilerin “devir” anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayış tamamen biyolojik evrimleşmeyle ilgili olup, insanın yapısındaki iki alandan biri olan toprak alan için geçerlidir. Bu evrimleşme cemad, bitki ve hayvan sürecinde biyolojik olmakla birlikte, insan-Allah arası süreçte meleklerden geçip yaratıcıya varan bir devredir. Ölümle birlikte beden yine toprağa karışacak ruh ise mutlak varlığa kavuşacaktır. Dolayısıyla bunun evrim teorisiyle ve tenâsühle alakası yoktur.

Mevlânâ’yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Mevlânâ’nın görüşlerinin asırlar boyu sürüp günümüze kadar gelmesinde *Mesnevî*’nin çok önemli bir yeri vardır. Zira bu eser belirttiğimiz gibi tarih boyunca bir çok cami, mescid ve tekkelerde vaaz ve sohbet kaynağı olmuş, oldukça geniş bir kitle tarafından takip edilmiştir. Benim kanaatime göre *Mesnevî*’nin bu denli tutulmasının sebebi onun muhteva ve yapısıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü *Mesnevî*’nin her seviyeden insana hitap edebilme özelliği bulunuyor.

Orada ele alınan ciddi ve derin konular hikâyelerle sade ve basit bir üslup içinde başarıyla anlatılabiliştir. Özellikle cami ve mescidlerde yapılan vaazların muhatap kitlesi, gerek yaşları gerekse bilgi ve birikimleri açısından oldukça farklılık arz ettiğinden, her birinin seviyesine göre konuyu arz edebilmek kolay değildir. İşte *Mesnevî*'nin her seviyeden insana hitap edebilmesi açısından önemli fonksiyonlar icra ettiği anlaşılıyor. Çocuklar hikayesinden, büyükler hikayede verilmek istenen inceliklerden, derin birikimi olanlar çok daha ince nüktelerinden yararlanabiliyorlar. Son dönem mütefekkirlerinden Ferid Kam'ın felsefi meselelerle uzun süre meşgul olduktan sonra kafasında teşekkül eden bir takım soruların cevabını *Mesnevî*'de bulabildiğini söylemesi, eserin farklı seviyelere hitap etmedeki başarısını göstermesi bakımından önemlidir.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Kesinlikle çok ciddi etkisi olmuştur. Mevlânâ'dan sonra onun görüşleri Osmanlılar tarafından, özellikle *Mesnevî*'si vasıtasıyla tevarüs edilerek yaygınlaştırıldı. Osmanlı toplumu üzerinde en çok etkili olan iki şahıs hangisidir diye sorsanız, hiç tereddütsüz size Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir derim. İbnü'l-Arabî, görüşlerinin anlaşılmasındaki zorluk sebebiyle daha çok yüksek zümreye hitap ederken, Mevlânâ *Mesnevî*'si ile hem yüksek zümreye hem de halka hitap edebilmiştir. Tabii *Mesnevî* İslam kültürünün en hacimli eserlerinden olduğundan, onun yaygınlaşması İslâm kültürünün de yaygınlaşması demektir. Mevlânâ'nın bir Müslüman olarak farklı din ve inançtan insanları kucaklayabilen hoşgörüyü sahip olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla *Mesnevî*'nin yaygınlaşması, İslâm'ın hoşgörüsünün yaygınlaşması anlamına geliyor. Asırlar boyu hükümlanlığını sürdüren Osmanlı'nın farklı inanç ve dinden topluluklara hoşgörüyü yaklaşmasında Mevlânâ ve *Mesnevî* kültürünün ciddi etkilerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.